

Ільюк Олег Євгенович,

аспірант

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

orcid.org/0009-0002-0796-8797

ilyuk1987@gmail.com

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРАКТИК ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: ФІЛОСОФСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Стаття присвячена розгляду взаємозв'язків між практиками волонтерського руху та громадянського суспільства в Україні з позицій філософсько-політичного аналізу, соціологічного, системного та прогностичного підходів. У центрі уваги дослідження – основні базові цінності волонтерської діяльності: жертвовність, справедливість, активність, дух свободи волонтерського руху, добровільність, прояв доброї волі як волі до добра.

Проаналізовано структуру громадянського суспільства та досліджено місце волонтерського руху у структурі громадянського суспільства, його роль у системі організацій опору Російській Федерації.

Результати дослідження свідчать про те, що волонтерський рух виявляє та пропагує кращі традиції й інститути громадянського суспільства, громадянські чесноти та принципи співіснування, а волонтерські практики є не просто виконанням завдань волонтерського руху, а частиною життя громадянського суспільства, стимулюють його оновлення й інституційний розвиток.

Констатовано, що філософський підхід до визначення цінності свободи волонтерського руху забезпечує спільну концептуальну платформу, на якій підходи окремих наук – психології, соціальної роботи, політології – не суперечать один одному, а переважно доповнюють один одного.

Ключові слова: глобальне громадянське суспільство, волонтерський рух як дух свободи, незалежність, філософсько-гуманітарна складова розвитку громадянського суспільства, філософія волонтерського руху, мотиваційно-змістовна складова участі у волонтерській діяльності, інституційний розвиток громадянського суспільства, свобода волонтерства, свобода як філософська категорія.

Ілюк Олег,

Postgraduate Student

Ukrainian State Dragomanov University

orcid.org/0009-0002-0796-8797

ilyuk1987@gmail.com

THE RELATIONSHIP OF THE PRACTICES OF THE VOLUNTEER MOVEMENT AND CIVIL SOCIETY IN UKRAINE: A PHILOSOPHICAL AND POLITICAL ANALYSIS

The article is devoted to the analysis of the interrelations between the practices of the volunteer movement and civil society in Ukraine from the standpoint of philosophical and political analysis, as well as sociological, systemic, and predictive approaches. The study focuses on the main basic values of volunteer activity: sacrifice, justice, activity, the spirit of freedom of the volunteer movement, voluntariness, and the manifestation of goodwill as the will to do good.

The structure of civil society is analyzed and the place of the volunteer movement in the structure of civil society, and its role in the system of resistance organizations of the Russian Federation is investigated.

The results of the study indicate that the volunteer movement identifies and promotes the best traditions and institutions of civil society, civic virtues and principles of coexistence, and volunteer practices are not just the fulfillment of the tasks of the volunteer movement, but are part of the life of civil society, stimulating its renewal and institutional development.

It is stated that the philosophical approach to determining the value of freedom of the volunteer movement provides a common conceptual platform on which the approaches of individual sciences – psychology, social work, political science – do not contradict each other, but mostly complement each other.

Key words: global civil society, volunteer movement as spirit of freedom, independence, philosophical and humanitarian component of civil society development, philosophy of volunteer movement, motivational and meaningful component of participation in volunteer activities, institutional development of civil society, freedom of volunteering, freedom as philosophical category.

Вступ. Актуальність дослідження зумовлено зростанням ролі інституту волонтерства в умовах становлення громадянського суспільства в Україні та світі. Волонтерський рух розглядається як нова філософія життя українського суспільства, перехід від ідеології егоїзму до ідеології взаємодопомоги, свободи, справедливості та жертвовності. Нині досвід волонтерства є чимось більшим, аніж виконання завдань волонтерського руху, є частиною життя та філософською основою громадянського суспільства, стимулом оновлення й інституційного розвитку, розширення, залученістю громадян до захисту країни, формування нових пріоритетів і цілей світового громадянського суспільства. У сучасному світі завдяки практикам волонтерства набагато швидше та простіше реалізовувати різні міжнародні проєкти та залучати міжнародні організації: зокрема тому, що волонтерська діяльність потребує значно меншого погодження бюрократичних дозволів, аніж діяльність формальних організацій і державних інституцій.

Головною причиною того, що саме волонтери виявляються нерідко ініціаторами та першопрохідцями багатьох нових соціальних практик, є сам дух волонтерства як утілення кращих громадянських чеснот і громадянської свободи, стійкості та згуртованості, цілеспрямованості й активності у вирішенні поставлених завдань і відповіді на виклики, пов'язані з російською військовою агресією. Погоджуємось, що «гнучкі форми волонтерської діяльності на практиці виявилися найбільш продуктивними, адже обхід бюрократичних процедур за екстраординарних обставин привів до економії часу і порятунку людських життів» (Череватюк, Безпальча, 2015, с. 48).

З огляду на те, що волонтерський рух є різновидом організаційної поведінки та втілюється в діяльності як формальних, так і неформальних організацій, **метою статті** є проведення аналізу взаємозв'язків практик волонтерського руху та громадянського суспільства в Україні, дослідження особливостей філософсько-політичної ролі волонтерського руху в умовах безпекових викликів. Окрему увагу приділено аналізу волонтерського руху як філософського феномену.

Методологія дослідження. Досягнення мети та виконання завдань цього дослідження було

забезпечено використанням комплексу загальнонаукових і спеціальних методів і підходів. На основі результатів філософського пошуку здійснено спробу проаналізувати базові засади становлення волонтерського руху в умовах громадянського суспільства в Україні. З позицій аксіології було проаналізовано такі базові цінності волонтерського руху, як: жертвовність, справедливість, активність, дух свободи волонтерського руху, добровільність, прояв доброчливості як волі до добра.

Застосування наукового методу дає можливість одержувати знання про поняття та структуру громадянського суспільства, взаємини держави й інститутів громадянського суспільства у формуванні системи опору війсьній агресії Російської Федерації (далі – РФ).

Системний підхід забезпечив дослідження взаємозв'язків практик волонтерського руху та громадянського суспільства в Україні. Сутність використання прогностичного методу полягає в прогнозуванні тенденцій розвитку волонтерського руху як форми активності громадянського суспільства.

Саме «соціологічний підхід до проблематики громадянського суспільства, який поєднує теоретично-дискурсивну історичність і соціально-практичну конкретику, не лише відновлює адекватне розуміння цього багатоскладового феномену, а й заповнює прогалину його системного соціологічного дослідження у вітчизняній літературі» (Соціологічні виміри громадянського суспільства в Україні, 2019, с. 15).

Джерельна база дослідження. В Україні наявні власні наукові традиції дослідження свободи волонтерського руху, громадянського суспільства, його структури та розвитку, традицій волонтерської діяльності в умовах воєнного протистояння. Актуальність цієї проблеми чітко проглядається в багатьох дослідженнях українських науковців. Варто зазначити, що в сучасній філософсько-гуманітарній науці існують різні підходи до дослідження громадянського суспільства та волонтерського руху. Так, серед напрацювань відзначимо дослідження А. Карась щодо філософії громадянського суспільства у класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях; П. Горінова, Р. Драпушка – щодо поняття та ролі волонтерської діяльності, участі молоді в такій діяльності, нормативно-правового забезпечення волонтерської діяльності, а також

аналізу участі волонтерів у формуванні національної свідомості українців, волонтерства як елементу молодіжної політики; Р. Драпушка, О. Ілюка – щодо становлення філософії волонтерського руху як теоретичної основи особливого розуміння свободи; О. Віннічук – стосовно змісту волонтерського руху в умовах російсько-української війни; А. Колодія, О. Колодія – щодо розвитку громадянського суспільства в Україні, взаємодії громадянського суспільства, особи та держави; щодо перетворення громадянського суспільства в Україні та розвитку волонтерства під час війни (Л. Жужа); щодо ролі інститутів громадянського суспільства в забезпеченні відсічі воєнній агресії РФ (Р. Пашова, Ю. Рубан); щодо розвитку волонтерської діяльності як прояву активізації соціальних ресурсів громадянського суспільства (О. Панькова, О. Касперович, О. Іщенко); щодо відносин держави та громадянського суспільства (Н. Філик); щодо філософських та історико-правових підходів до розуміння громадянського суспільства в Україні (В. Череватюк): етапів формування та нових громадських ініціатив, аналізу моделі відносин людини і держави. Позитивним є досвід проведення конференцій із розвитку громадянського суспільства в умовах воєнного часу та трансформацій політичних інститутів України.

Виклад матеріалу. Сучасний волонтерський рух став вагомим стимулом для побудови та розвитку активного, патріотично-свідомого громадянського суспільства в Україні та світі. Громадяни, які з різних причин не мали фізичної можливості брати участь у захисті територіальної цілісності України, приєднуються до волонтерських ініціатив, тим самим відчувають себе частиною єдиного механізму опору ворогу. У сучасних умовах протистояння ворогу волонтерський рух в Україні з окремих благодійних проєктів допомоги останніми роками, після вторгнення РФ, перетворився на активний процес усього українського суспільства, який суттєво впливає на перебіг безпекових, політичних, економічних, культурних процесів в Україні, сприяє становленню базових інститутів громадянського суспільства.

Актуальність дослідження тематики волонтерського руху пов'язана зі зростанням цього феномену у практиці українського суспільства та перетворенням його на важливу силу й інституцію із власною філософією, власною

політикою ідентичності, прихильниками та послідовниками. Відповідно до рейтингу *World Giving Index*, у 2010 р. в Україні тільки 5% населення було залучено до волонтерської роботи. І за цим показником вона посідала лише 150 місце серед інших країн світу, а вже за результатами 2023 р. Україна посідає друге місце у світі. На думку організаторів рейтингу, «Україна цього року також показала найбільше зростання в індексі, збільшила свій бал після десятого місця минулого року».

Нині можна також ставити питання про залучення українців до світового волонтерського руху як його важливої та результативної складової частини, здебільшого з огляду на набуті волонтерами (отже, і соціально активною частиною суспільства) навички, уміння, вражаючі результати діяльності, особливо якщо взяти до уваги умови українського сьогодення, насамперед зовнішню воєнну агресію, стан українських силових структур, складну економічну ситуацію та зубожіння населення (Мандебура-Нога, 2016, с. 246–247).

Зростання уваги до волонтерського руху, на думку П. Горінова, Р. Драпушка, пов'язано з тим, що «у сучасних умовах волонтерство є соціокультурним феноменом України, її цивілізаційним брендом, одним з елементів національної самоідентифікації української нації, визначальною засадою зовнішньої та внутрішньої політики держави на національному та міжнародному рівнях. Волонтерство за своєю структурою є унікальним явищем, що не знає кордонів і не залежить водночас від рівня матеріального достатку його учасників, проте розвиток волонтерської діяльності зазвичай припадає на період загострення кризових ситуацій у суспільстві» (Горінов, Драпушко, 2022, с. 4).

У своєму структурно-просторовому соціальному вимірі громадянське суспільство – це сфера добровільної волонтерської колективної активності, що формується у взаємодії інститутів і акторів, групових та індивідуальних суспільних ініціатив, ґрунтується на спільних інтересах, цілях і цінностях. Основними організаційними структурами громадянського суспільства, як зазначалось, є неурядові організації, благодійні організації та фонди, самоорганізовані громадські об'єднання, рухи й ініціативи, спрямовані на розв'язання конкретних

соціальних, економічних, культурних чи екологічних проблем, різні групи самопомогі, громадські суспільно-політичні ініціативи та коаліції, правозахисні організації (Соціологічні виміри громадянського суспільства в Україні, 2019, с. 24).

А. Карась у своєму дослідженні філософії громадянського суспільства щодо розуміння структури зазначив: «Громадянське суспільство в ракурсі асоціативної сфери як сфери добровільної активності складається із царин: а) повсякденного життя з його спонтанними потребами; б) соціально визнаних традицій благодійності; в) культурно-освітніх ініціатив; г) парapolітичної діяльності рухів і організацій; ґ) міжнародної діяльності всіх типів добровільних організацій» (Карась, 2003, с. 48). Тому волонтерський рух є засадничою основою громадянського суспільства, а основними активними інститутами стали всі типи добровільних і благодійних організацій, парapolітичних рухів на кшталт ветеранських рухів і культурно-освітніх ініціатив із протидії інформаційним загрозам і викликам в інформаційній сфері, правозахисні рухи. У цьому контексті наша позиція збігається з думкою низки науковців про те, що «волонтерство в умовах російсько-української війни – це потужна соціальна платформа для розвитку громадянського суспільства, пріоритетними цінностями якої є безпека, відповідальність, свобода, мир тощо» (Віннічук, 2023, с. 164).

Волонтерський рух протягом тривалого часу воєнного протистояння в Україні взяв на себе функцію допомоги фронту цивільними та військовими засобами, організував окремі освітні проекти щодо інформаційної гігієни тощо, що свідчить про активну участь інституту волонтерства у виконанні функції захисту та безпеки держави, що ми бачимо на прикладі воєнних подій в Україні, де всі верстви суспільства стали на захист країни. Відзначимо, що «українські волонтери високо цінують взаємодію з організаціями й іншими структурами громадського сектору. Вони активно співпрацюють з місцевими та міжнародними благодійними фондами, НПО й іншими організаціями, щоб забезпечити більш ефективну та координовану допомогу» (Блоха, 2023, с. 83).

На думку дослідників громадянського суспільства, «актуальність тематики

громадянського суспільства зумовлена сучасними процесами реформування в Україні основних сфер соціального життя, окремих соціальних інститутів. Учені активно намагаються знайти пояснення тим змінам, які відбуваються в організаційних і функціональних основах громадянського суспільства, пов'язати їх із розширенням соціальних функцій держави, віднайти нові форми взаємодії з державними структурами» (Філик, 2004, с. 3).

Відзначимо, що «розвиток України на сучасному етапі характеризується розширенням участі громадянських структур з їхніми специфічними інтересами в управлінні різними сферами суспільного життя <...>, а гармонійна взаємодія інститутів громадянського суспільства з державою дозволить поступово обмежити державне втручання в життя громадян. Розростання держави буде поступово зведене до мінімуму і дозволить останній посісти належне їй в умовах сучасного розвитку місце – бути лише функцією суспільства під його постійним і всебічним контролем». Такі позиції підтверджують сучасні процеси в державі, де волонтерський рух як інститут громадянського суспільства доповнює діяльність державних інститутів, посилює інститути державної влади та є її партнером. Також є дослідники, які зазначають, що «зараз громадянське суспільство в особі волонтерського руху відіграє роль альтернативної влади в окремій сфері суспільного життя, що виконує частину функцій держави в зоні АТО. Громадянське суспільство водночас стало партнером держави, залишаючись впливовою опозиційною силою» (Жужа, 2015, с. 39). Проте ми виходимо з позицій партнерських відносин громадянського суспільства та держави в безпекових, соціальних та інших сферах життєдіяльності українського суспільства.

Констатуємо зростання ролі інститутів громадянського суспільства в системі заходів захисту України та вважаємо, що цей процес пояснюється складністю та двоякою природою самих інституцій громадянського суспільства, адже логічно, що «окремі з політичних інститутів громадянського суспільства мають проміжне становище між державними інститутами і структурами громадянського суспільства» (Філик, 2004, с. 47), тому їх співвідношення та взаємозалежність можуть міняти свої акценти, сфери та межі реалізації.

У цьому контексті актуалізується ще одне питання – мотиваційно-сислової складової частини участі в активній волонтерській діяльності. У питанні мотиваційної складової частини можна виділити кілька рівнів – рівень відкритих публічних декларацій і прихований глибинний рівень самореалізації особистісних потреб та інтересів, реалізації власної запитаності та важливості в загальнодержавному контексті, важливості особистої участі людини в епохальних (без перебільшення) подіях державного значення, захисті суверенітету країни тощо. І якщо публічні декларації реально деяким чином систематизувати й узагальнити, то глибинні мотиви участі без відповідних фахових досліджень визначити проблематично. Можна лише припустити (хоча це й видаватиметься дещо ідеалістично), що всебічна та цілковита віддача себе волонтерському руху в сучасних українських реаліях і за такої його насиченості, навантаження та тривалості не в останню чергу потребує наявності і в суспільстві, і серед його окремих представників високих гуманістичних ідеалів, зокрема й альтруїзму (Мандебура-Нога, 2016, с. 258).

Відзначимо важливу роль молоді у волонтерстві й інших державних процесах, адже «молодим людям необхідно відчувати, що вони беруть участь у справах, які мають суспільне значення, мати можливість висловлювати свою думку та працювати з іншими. Це робить ухвалення рішень ефективнішим і приводить до кращих результатів» (Драпушко та ін., 2022, с. 58).

Для досягнення природи волонтерського руху як філософсько-політичного феномену варто підходити до нього з позицій аксіології – філософської науки про цінності. Адже саме цінності, притаманні самовідданим представникам волонтерського руху, усупереч усім несприятливим обставинам зумовлюють успішність розмаїтих волонтерських проєктів. Серед усіх цінностей волонтерства найважливішою та засадничою є свобода, адже саме цей термін дав назву самому руху: волонтерство – справа волі. Проте волю як вияв свободи ще належить коректно осмислити. Варто відрізнити таку волю від сваволі або вимушеного вибору. Найкращу відповідь на питання про свободу як цінність надає соціальна філософія, а на питання про свободу як цінність у просторі суспільно-політичної дії – політична філософія. Обидві

натепер мають своє втілення у філософії лібералізму.

Зважаючи на особливості ментальності українського народу, а саме дух свободи, незалежності, самостійності, і той факт, що «українська нація сьогодні поєднана однією спільною метою – протистояння ворогу, захист своєї Батьківщини, збереження своєї ідентичності, культури й основне – життя і свободи своїх громадян» (Горінов, Драпушко, 2022, с. 26), можемо стверджувати, що одним з основних елементів національної самоідентифікації української нації є дух свободи волонтерської діяльності.

У феномені волонтерства цінність свободи розкривається особливим чином – у кращому поєднанні прагнення особистості до власної свободи, здобуття своєї гідності із практиками слідування вищим суспільним інтересам. Волонтерство являє собою суспільний рух, у якому постійно виникають спільноти громадян, об'єднаних спільним розумінням і спільним переживанням свободи як соціальної цінності, тому найкраще практика волонтерства реалізовується в умовах громадянського суспільства.

Свобода є ключовим концептом у філософії волонтерського руху, адже він був би неможливим без доброї волі, яка є одним з основних проявів свободи в поведінці та мисленні людини (Драпушко, Ільюк, 2023, с. 41–42). Отже, волонтерство постає як філософсько-гуманітарна складова частина вектора розвитку нової України, як новий соціально-політичний інститут громадянського суспільства в Україні.

Інші дослідники в унісон вищевикладеним позиціям стверджують, що «найкращу мотивацію для волонтера дає комбінація альтруїстичних та егоїстичних мотивів <...> Водночас більшість розглядає очолювання волонтерського руху передусім як ще один із можливих каналів мобільності для досягнення політичного зростання та політичного становлення в майбутньому» (Gorinov, Mereniuk, 2022, с. 76). Отже, ми погоджуємось, що «волонтерство в умовах російсько-української війни – це потужна соціальна платформа для розвитку громадянського суспільства, пріоритетними цінностями якої є безпека, відповідальність, свобода, мир тощо» (Грищенко, 2018, с. 164).

Можемо зробити висновок, що волонтерство як феномен базується на свідомому бажанні людини діяти на благо суспільства, а тому завжди є не просто діяльністю добровільною, невимушеною, але й виявом доброї волі як волі до добра. Відзначимо, що волонтерство в Україні характеризується значною кількістю нестандартних для світової практики напрямів діяльності, створює не тільки систему допомоги особам і структурам, що її потребують, але й паралельну систему розроблення та реалізації рішень, спрямованих на ефективніше виконання функцій відповідними державними структурами, насамперед у військовій сфері (Панькова та ін., 2016, с. 30). Усі ці характеристики відповідають тим вимогам, які «сучасне суспільство ставить перед собою щодо завдання формування такої особистості, яка здатна організувати стихійність буття у свідомо детермінуючий процес, здатна бути творцем буття навколо себе і надавати йому сенсу, удосконалюватися і внутрішньо рости» (Атаманюк, 2024, с. 17) в умовах максимальних можливостей для реалізації громадянських ініціатив. Відзначимо, що новітні громадянські практики волонтерської діяльності з інститутами громадянського суспільства логічно ввійшли в сучасну систему протистояння ворогу та змінили ставлення до

волонтерського руху як важливої складової частини громадянського суспільства, його ролі у виконанні функції безпеки.

Висновки. Аналіз сучасного стану волонтерської діяльності дає підстави зробити висновок, що відбулась інституалізація волонтерського руху в умовах становлення громадянського суспільства. Останніми роками сформувався волонтерський рух із власною структурою, активністю, широкою залученістю громадян України. У цьому контексті волонтерство варто розглядати як більш потужний чинник інституційного конструювання якісно нового громадянського суспільства, яке базуватиметься на філософії свободи, взаємодопомоги, жертвності, єдності, сприятиме проведенню відповідних політичних і соціальних реформ в українському суспільстві.

У підсумку варто зауважити, що філософський підхід до виявлення цінності свободи волонтерського руху надає спільну концептуальну платформу, на якій підходи окремих наук – психології, соціальної роботи, політології – не суперечать, а переважно доповнюють один одного: свобода на індивідуальному, груповому та суспільному рівнях не перекриває шляхи реалізації одним рівнем іншого, але уможливує і зміцнює одним рівнем інші.

Список використаних джерел:

- Атаманюк, З. (2024). Флуктуації свободи особистості в сучасному суспільстві. *Вісник Львівського університету. Серія «Філософсько-політологічні студії»*, випуск 53, с. 17–23.
- Блоха, Я. (2023). *Філософські обрії*, № 47, с. 80–88.
- Віннічук, О. (2023). Волонтерський рух в умовах російсько-української війни. У: Розвиток громадянського суспільства в умовах воєнного часу: збірник матеріалів та доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 22 квітня 2023 р., ред. кол.: А. Конверський (голова) та ін. Київ: ВАДЕКС, с. 161–165.
- Горінов, П., Драпушко, Р. (2022). Адміністративно-правове регулювання волонтерського руху в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*, № 8, с. 266–269.
- Горінов, П., Драпушко, Р. (2022). Становлення національної ідентичності українців як основа національної безпеки Української держави. *Юридичний науковий електронний журнал*, № 10. URL: http://lsej.org.ua/10_2022/2.pdf (дата звернення: 22.10.2024).
- Горінов, П., Драпушко, Р. (2022). Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження: монографія. Київ: Державний інститут сімейної та молодіжної політики. 240 с.
- Горінов, П., Меренюк, К. (2022). Військове право в Україні: перспективи розвитку. *Futurity Economics & Law*, 2 (3), с. 18–27.
- Грищенко, Н. (2018). Волонтерський рух в сучасній Україні як стратегія розвитку молодіжного лідерства. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*. Серія «Політологія. Соціологія. Право», випуск 2 (38), с. 73–78.
- Драпушко, Р., Горінов, П., Міненко, Є. (2022). Ефективність залучення молоді до ухвалення управлінських рішень. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія «Публічне управління та адміністрування»*, том 33 (72), № 3, с. 54–59.
- Драпушко, Р., Ільюк, О. (2023). Становлення філософії волонтерського руху як теоретичної основи особливого розуміння свободи. *Multiversum. Philosophical almanac*, випуск 1 (177), том 1, с. 41–51. URL:

https://www.researchgate.net/publication/370966434_Stanovlenna_filosofii_volonterskogo_ruhu_ak_teoreticnoi_osnovi_osoblivogo_rozuminna_svobodi (дата звернення: 22.10.2024).

Жужа, Л. (2015). Волонтерство АТО як політичний інститут: сутність та вплив на громадянське суспільство України. *Сучасне суспільство*, вип. 1 (1), с. 38–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cuc_2015_1%281%29__7 (дата звернення: 22.10.2024).

Карась, А. (2003). Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях: монографія. Київ; Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. 520 с.

Колодій, А., Колодій, О. (2023). Громадянське суспільство: поняття, ознаки, структурні елементи, співвідношення з державою в умовах дії воєнного стану в Україні. У: *Громадянське суспільство та правова держава: виклики сьогодення: монографія* / за заг. ред. О. Кота та ін. Київ: Алерта, с. 11–31.

Мандебура-Нога, О. (2016). Волонтерство як нова форма громадянської активності в Україні. У: *Трансформація політичних інститутів України: проблеми теорії і практики* / авт. колектив: М. Михальченко (керівник) та ін. Київ: ІПІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, с. 243–248.

Панькова, О., Касперович, О., Іщенко, О. (2016). Розвиток волонтерської діяльності як прояв активізації соціальних ресурсів громадянського суспільства: специфіка, проблеми та перспективи. *Український соціум*, № 2 (57), с. 25–40.

Пашов, Р., Рубан, Ю. (2023). Роль інститутів громадянського суспільства у забезпеченні відсічі військової агресії РФ. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*, № 5 (65), с. 38–42. [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5\(65\)-6](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5(65)-6).

Соціологічні виміри громадянського суспільства в Україні / за наук. ред. О. Резніка (2019). Київ: Інститут соціології НАН України. 288 с.

Філик, Н. (2004). Державно-правові засади громадянського суспільства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 ; Національна академія внутрішніх справ України. Київ. 19 с.

Філик, Н. (2004). Державно-правові засади громадянського суспільства: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01 ; Національна академія внутрішніх справ. Київ. 200 с.

Череватюк, В., Олексієнко, Ю. (2014). Громадянське суспільство як модель взаємовідносин людини та держави: від історії до сучасності. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*, № 2, с. 35–40.

Череватюк, В., Безпальча, О. (2015). Громадянське суспільство в Україні: етапи формування та нові громадські ініціативи. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*, № 4, с. 48–53. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npna>.

Indonesia retains top place in World Giving Index with Ukraine climbing to second most generous country. URL: <https://www.cafonline.org/home/about-us/press-office/indonesia-retains-top-place-in-world-giving-index-with-ukraine-climbing-to-second-most-generous-country> (дата звернення: 22.10.2024).

Ілїук, О. (2023). Freedom as a Key Value of the Volunteer Movement. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, (24), p. 27–36. <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i24.295308> (дата звернення: 22.10.2024).

References:

Atamaniuk, Z. (2024). Fluktuatsii svobody osobystosti v suchasnomu suspilstvi [Fluctuations of Personal Freedom in Modern Society]. *Visnyk of Lviv University. Series of Philosophy and Political Science Studies*, Issue 53, 17–23 s. [in Ukrainian].

Bloha, Ya. (2023). Svitohliadni zasady volonterstva v Ukraini v umovakh viiny [Ideological Foundations of Volunteering in Ukraine under Wartime Conditions]. *Philosophical Horizons*, № 47, 80–88 s. [in Ukrainian].

Vinnichuk, O. (2023). Volonterskyi rukh v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny. U: [The Volunteer Movement during the Russian-Ukrainian War. In:] *Development of Civil Society in Wartime Conditions: Collection of Materials and Reports from the All-Ukrainian Scientific-Practical Conference [Kyiv, April 22, 2023]*, Edited by A. Konversky (Chair), O. Batrymenko, F. Vlasenko, [and others], 161–165 s. Kyiv: VADEX [in Ukrainian].

Horynov, P., Drapushko, R. (2022). Administratyvno-pravove rehuliuвання volonterskoho rukhu v Ukraini [Administrative-Legal Regulation of the Volunteer Movement in Ukraine]. *Legal Scientific Electronic Journal*, № 8, 266–269 s. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-8/57> [in Ukrainian].

Horynov, P., Drapushko, R. (2022). Stanovlennia natsionalnoi identychnosti ukrainsiv yak osnova natsionalnoi bezpeky Ukrainskoi derzhavy [The Formation of Ukrainian National Identity as a Basis for National Security of the Ukrainian State]. *Legal Scientific Electronic Journal*, № 10. Retrieved from: http://lsej.org.ua/10_2022/2.pdf [accessed 22.10.2024] [in Ukrainian].

Horynov, P., Drapushko, R. (2022). Volonterska diialnist v Ukraini: sotsialno-pravove doslidzhennia [Volunteering Activities in Ukraine: A Socio-Legal Study]: Monograph. Kyiv: State Institute for Family and Youth Policy, 240 s. [in Ukrainian].

Horynov, P., Mereniuk, K. (2022). Viiskove pravo v Ukraini: perspektyvy rozvytku [Military Law in Ukraine: Future Prospects for Development]. *Futurity Economics & Law*, 2 (3), 18–27 s. <https://doi.org/10.57125/FEL.2022.09.25.03> [in Ukrainian].

Hryshchenko, N. (2018). Volonterskyi rukh v suchasni Ukraini yak stratehiia rozvytku molodizhnogo liderstva [The Volunteer Movement in Modern Ukraine as a Strategy for Youth Leadership Development]. *Bulletin of NTUU "KPI". Political Science. Sociology. Law*, Issue 2 (38), 73–78 s. [in Ukrainian].

Drapushko, R., Horynov, P., Minenko, Ye. (2022). Efektyvnist zaluchennia molodi do pryiniattia upravlinskykh rishen [Effectiveness of Youth Engagement in Decision-Making]. *Scientific Notes of V.I. Vernadsky TNU. Series "Public Administration and Administration"*, Vol. 33 (72), № 3, 54–59 s. [in Ukrainian].

Drapushko, R., Iliuk, O. (2023). Stanovlennia filosofii volonterskoho rukhu yak teoretychnoi osnovy osoblyvoho rozuminnia svobody [Formation of the Philosophy of Volunteering as a Theoretical Foundation of a Distinct Understanding of Freedom]. *Multiversum. Philosophical Almanac*, Issue 1 (177), Vol. 1, pp. 41–51. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/370966434_Stanovlenna_filosofii_volonterskogo_ruhu_ak_teoreticnoi_osnovi_osoblyvoho_rozuminna_svobody [accessed 22.10.2024] [in Ukrainian].

Zhuja, L. (2015). Volonterstvo ATO yak politychnyi instytut: sutnist ta vplyv na hromadianske suspilstvo Ukrainy [ATO Volunteering as a Political Institution: Its Nature and Impact on Ukraine's Civil Society]. *Modern Society*, Issue 1 (1), 38–49 s. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cuc_2015_1%281%29__7 [accessed 22.10.2024] [in Ukrainian].

Karas, A. (2003). Filosofii hromadianskoho suspilstva v klasychnykh teoriiakh i neklasychnykh interpretatsiakh [Philosophy of Civil Society in Classical Theories and Non-Classical Interpretations]: Monograph. Kyiv; Lviv: Publishing Center of Ivan Franko National University of Lviv, 520 s. [in Ukrainian].

Kolodii, A., Kolodii, O. (2023). Hromadianske suspilstvo: poniattia, oznaky, strukturni elementy, spivvidnoshennia z derzhavoi v umovakh dii voiennoho stanu v Ukraini. U [Civil Society: Concepts, Features, Structural Elements, and its Relationship with the State in Martial Law Conditions in Ukraine. In]: *Civil Society and the Rule of Law: Contemporary Challenges: Monograph* / General Editor: O. Kot, A. Hryniak, L. Kupina, V. Shakun, 11–31 s. Kyiv: Alerta [in Ukrainian].

Mandebura-Noga, O. (2016). Volonterstvo yak nova forma hromadianskoi aktyvnosti v Ukraini. U [Volunteering as a New Form of Civic Activity in Ukraine. In]: *Transformation of Political Institutions in Ukraine: Issues of Theory and Practice* / Author Collective: M. Mykhalchenko (leader) and others, 243–248 s. Kyiv: IPiEND named after I.F. Kuras NAS of Ukraine [in Ukrainian].

Pankova, O., Kasperovych, O., Ishchenko, O. (2016). Rozvytok volonterskoi diialnosti yak proiav aktyvizatsii sotsialnykh resursiv hromadianskoho suspilstva: spetsyfika, problemy ta perspektyvy [Development of Volunteering Activities as a Manifestation of the Activation of Social Resources in Civil Society: Specifics, Issues, and Prospects]. *Ukrainian Society*, № 2(57), 25–40 s. [in Ukrainian].

Pashov, R., Ruban, Yu. (2023). Rol instytutiv hromadianskoho suspilstva u zabezpechenni vidsichi viiskovoi ahresii RF [The Role of Civil Society Institutions in Resisting Russian Military Aggression]. *Scientific Works of the Interregional Academy of Personnel Management. Political Science and Public Administration*, 5 (65), 38–42 s. [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5\(65\)-6](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5(65)-6) [in Ukrainian].

Sotsiologichni vymiry hromadianskoho suspilstva v Ukraini [Sociological Dimensions of Civil Society in Ukraine] / Edited by O. Reznik (2019). Kyiv: Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 288 s. [in Ukrainian].

Filyk, N. (2004). Derzhavno-pravovi zasady hromadianskoho suspilstva [State-Legal Foundations of Civil Society]: Abstract of Dissertation for the Degree of Candidate of Legal Sciences: 12.00.01 / National Academy of Internal Affairs of Ukraine, 19 s. [in Ukrainian].

Filyk, N. (2004). Derzhavno-pravovi zasady hromadianskoho suspilstva [State-Legal Foundations of Civil Society: Dissertation for Doctor of Legal Sciences]: Specialty 12.00.01. National Academy of Internal Affairs, 200 s. [in Ukrainian].

Cherevatyuk, V., Oleksienko, Yu. (2014). Hromadianske suspilstvo yak model vzaiemovidnosyn liudyny ta derzhavy: vid istorii do suchasnosti [Civil Society as a Model of Relations between the Individual and the State: From History to Modernity]. *Legal Bulletin. Air and Space Law*, № 2, 35–40 s. [in Ukrainian].

Cherevatyuk, V., Bezpalcha, O. (2015). Hromadianske suspilstvo v Ukraini: etapy formuvannia ta novi hromadski initsiatyvy [Civil Society in Ukraine: Stages of Formation and New Civic Initiatives]. *Legal Bulletin. Air and Space Law*, № 4, pp. 48–53 s. Retrieved from: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npn> (accessed 22.10.2024) [in Ukrainian].

Indonesia Retains Top Place in World Giving Index, with Ukraine Climbing to Second Most Generous Country. Retrieved from: <https://www.cafonline.org/home/about-us/press-office/indonesia-retains-top-place-in-world-giving-index-with-ukraine-climbing-to-second-most-generous-country> [accessed 22.10.2024].

Iliuk, O. (2023). Freedom as a Key Value of the Volunteer Movement. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, (24), 27–36 s. <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i24.295308>.